

РЕЦЕНЗИЯ

от Костадин Рабаджиев, д.и.н., професор по Класическа археология, член на Научно жури, назначено със заповед на г-н Ректора на СУ (№ РД 38-461/ 26.07.2022), по конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ по професионално направление 2.2. История и Археология (Археология – Класическа археология), обявен в ДВ бр. 48/ 28.06.2022 г.

1. В обявения конкурс, организиран по заявка на ФС на Исторически факултет за нуждите на Катедрата по Археология, единствен кандидат е гл. асист. д-р **Иван Димитров Вълчев**. Документите му са приети от назначена от г-н Ректора комисиция, а основание за неговото участие в конкурсната процедура е депозираната справка, че изпълнява минималните национални изисквания по чл. 26 от ЗРАСРБ. Иван Вълчев е завършил специалност Археология в Историческия факултет на СУ (2007 г.), бил е редовен докторант към Катедрата с тема на дисертацията: *„Извънградските светилища в римската провинция Тракия I-IV в.“* (защитена 2011 г.), а от 2013 г. след конкурс той е главен асистент в Катедрата по Археология – преподавател по Тракийска и Класическа археология. В настоящия конкурс той участва с хабилитационен труд, публикуван и предоставен за дискусия под заглавие: *„Култът към Юпитер в Долна Мизия през римската епоха“*. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2022 г. Участва и с 10 бр. подобрени публикации – студии и статии по приложен списък.

2. Иван Вълчев е сред изявените студенти по Археология, открояващ се отрано с интересите си в класическата древност, ориентиран най-вече към религиозния живот в тракийските провинции на Римската империя. Това той реализира последователно в курсови работи и в магистърската си теза, това бе тема на първия му докторат, а днес и неговият хабилитационен труд е посветен на култа на върховния римски бог в провинция Долна Мизия. Всъщност археологическият прочит на религиозния феномен никак не е лесно занимание, защото в него очаквано се пресича дискусията за културни традиции и влияния с политика, още с икономика и социална структура. Затова и заниманията с религиозните култове изискват дълго и упорито натрупване, а написаното от Иван Вълчев е добра илюстрация на възходяща

тенденция в овладяване на достъпното знание, в разкриване на връзките, които мотивират долавяните тенденции. С това той отстоява своята престижна позиция сред модерните изследователи на древността, което се долавя в размаха и дълбочините на неговия анализ в сравнение с писалите преди него по същата тема за върховния Юпитер.

Този негов интерес към религиозния феномен се разпознава и в аудиторните му занимания със студентите от ИФ като специализирания семинар в бакалавърската програма по Археология, посветен на дискусия върху погребалната обредност и паметници/ съоръжения в римските провинции Тракия и Долна Мизия. Всъщност преподавателските ангажименти на Иван Вълчев са в необятните простори на Тракийската и Класическата археология, необичайно в програмата по археология, но така обемен бе и неговият асистентски конкурс. Другите му четения – лекционните курсове в бакалавърските програми по Етнология и Хебраистика са по-обща като насоченост. Учебната му заетост се променя за петгодишния отчетен период, но той винаги е покривал нормативните изисквания, макар през повечето от годините, особено в 2017/18 г., натовареността му е двойна или близка до двойна. Същият интерес към римската археология на тракийските земи откриваме и в магистърските тези на ръководените от него дипломанти (6 защитили магистри), включително и към историята на религиозния живот. Тези ангажименти са свидетелство за посветеността му на работа със студентите, видно и в участието му в летните теренни практики на студенти по археология, като част от неговата ангажираност към археологическите проучвания в античния град Кабиле, където той участва още като студент, по-късно в годините като зам.-ръководител (2014-2017 г.) и ръководител (след 2018 г.). Сходно като проява е участието му в значителен брой научни и образователни проекти (6 бр.), всичките обвързани с проблематиката на Древна Тракия, а някои и с конкретните му научни занимания, резултат от които е и представения хабилитационен труд. В недълъг период от време Иван Вълчев успя да се наложи като авторитетен член на факултетната колегия, израз на което е избирането му във Факултетния съвет. А същото може да се каже и за археологическата колегия – от 2015 г. той е член на Асоциацията на българските археолози, а от 2021 г. е член на управителния съвет, също и член на издателския съвет на електронното списание на асоциацията (BeJA).

3. Монографията, с която Иван Вълчев участва в конкурса (391 стр.), дискутира култа на върховния римски бог Юпитер в тракийската провинция Долна Мизия в целокупните ѝ граници на територията на днешните България и Румъния и с включени в анализа всички известни днес паметници. Разпознавам похвалния стремеж на автора да надгради творчеството си като се противопостави на правеното дотук, ако сравняваме с предходния докторат – от анализ на местни култове той се е насочил към импортни идеи, от популярни представи в селски общности към официален култ, а и мястото на действието вече не е Тракия, а Долна Мизия. Текстът е стандартно структуриран в увод, пет глави и заключение, последвани от каталог на паметниците (255 паметника), с приложени в края образи, също и библиография на ползваната литература. Самите глави въвеждат постепенно в проблемите на религиозния култ, начевайки с древното почитане на бога в Рим (I глава), не като разказ, а задълбочен анализ на измеренията, които ще са важни за наблюдаваното в земите на траките. Особено ясно това е показано във времето на късната република и ранната империя, когато култът на Юпитер е обвързан много тясно с почитта към императора, изграждайки идеологията на имперската власт, което ще се прояви и в анализа на култа в тракийската провинция. Още тук се откроява добрата осведоменост на автора за историята на Рим в писанията на древните автори, както и в обемната научна литература натрупана в повече от век научни занимания, която той познава и използва в осветляването на религиозния феномен и събитията, в които той се проявява.

Втора глава въвежда в култа на Юпитер в Долна Мизия, проследен и анализиран в епитетите на бога, в иконографията на култови и вотивни паметници, и в празниците на бога. Анализът е конкретен и прецизен, открити са общите тенденции в имперската религиозна политика, но е потърсена и местна специфика, най-вече към отдавна подсказаното местно божество: Збелсурд в иконографията на гръцкия Зевс или на римския Юпитер. В случая И. Вълчев е максимално съдържан в интерпретацията, тъй като изворите не са достатъчни за по-категорични изводи. Тук аз бих очаквал да бъдат дискутирани и посветителите в етнически и социален аспект, както и разпространението на паметниците в границите на провинцията, но Иван Вълчев е подходил различно, а струва ми се по-успешно и несъмнено по-интересно, тъй като следващите глави той е посветил на връзката на култа с

управляващия император и армията (III глава), както и религиозните прояви в цивилните селища на провинцията (IV глава). Така И. Вълчев е постигнал дефинирането на основните групи богомолци, съчетано със средищата на култа и спецификите в религиозната активност, открил е армията като водеща структура в разпространението на култа на върховния бог и ялната обвързаност с идеята за римската държавност и с императора като официална тенденция. Що се отнася до култа в цивилните средища, имам неяснота по отношение на последователността на изредените селища. Това не е постигано в географска подредба, вероятно е търсена значимостта на селищата, затова е започнато от колонията Улпия Ескус и са изредени значимите муниципиални средища, които са последвани от селата. Изненадва резултатът от този преглед на паметниците, който сочи, че не градовете са истинският център, след като дори официалните посвещения са предимно от извънградска среда, а откритите паметници в тях са предимно частни посвещения и то не на лица от муниципиалния елит, а част не са и от римски граждани. Обяснение на този феномен Иван Вълчев намира в дейности в градските центрове, свързани с почитането на Юпитер и императора, които не се изразявали в издигане на паметници и не са оставили материални следи. Но това, че географският принцип не е отчетен в подредбата, създава трудности пред изгражданата по-ясна представа у читателя. Още повече отсъства и географска карта с локализация на паметниците, която да ориентира в разпространението на култа.

В последната част (V глава) са разгледани участниците в култа, посветителите от тях, които са оставили материална следа от своята почит. Текстът създава впечатление, че има повторемост на много от дискутираните надписи в предходните две глави. Но внимателният читател ще прозре замисълът на тази глава да стратифицира ясно социалния ранг и възможната етничност на посветителите и да открие социалните процеси в отделните общности, започвайки от споменаваните сенатори, по-често като извършители на освещаването на паметниците, отколкото посветители, със средствата на които е отдадена религиозна почит към бога; представителите на конническото съсловие с тяхната нарастваща роля през III век; ограниченият брой представители на муниципиалния елит, военните чиновници от армията и ветераните, в края са магистри на селата, които неочаквано са и най-голямата група от посветителите; също и групи от римски граждани, сред които са и най-

ранните участници в култа. Единични са случаите на упоменати в посвещенията жени, само в ролята на съпруги или дъщери на посветители, както и робите, които единствено са от императорските, включително и един освободенец. Труден за установяване, етническият състав на участниците в култовите действия е предимно от римски граждани или романизирани участници с латински имена, а местните траки рядко присъстват в изписаните посвещения лично, освен споменати в колективни посвещения като етнически групи от *пребиваващи беси* и/или *лаи*, с дискусия на историческите събития довели до тяхното присъствие.

Книгата обобщава известните паметници в пространството на провинцията, разкривайки проявленията на култа за целия период на функциониране, но в нея авторът чертае и нови хоризонти пред изследователите като връзката на политика с религия, или за новите идеи и тяхното адаптиране от местните общности. Но преди всичко тя е убедително свидетелство за възможностите на нейния автор да анализира древни текстове и образи, многообразни по функция артефакти, да ги съпоставя с исторически събития и известни факти, за да съгради логична картина на религиозната история, а това е трудно постижимо и е атестация за знание и научен потенциал. Така, иначе регионалното изследване на римската религия, всъщност е част от голямата тема за върховния римски бог, в труд, който стъпва на постигнатото от поколения изследователи, доказателство за което е обемния списък от ползвана литература. С това новоиздадената книга на Иван Вълчев допълва картината на религиозната история на земите ни в римско време, но е принос и към голямата панорама на религиозния живот в Империята.

4. Иван Вълчев участва в конкурса и с 10 бр. научни публикации: студии и статии по приложен списък, всичките след датата на докторската защита (2011 г.). В прегледа тук не включвам книгата му „Извънградските светилища в римската провинция Тракия (I–IV век)“, Университетско издателство, 2015 г., тъй като тя е докторската дисертация. Две от студиите са в реферирани и индексирани издания, и двете по темата на хабилитационния труд (прил. 3 и 4); всичките са в престижни издания, предимно на СУ и на институти на БАН. Темата за извънградските светилища е продължена в статия на английски за разрушаването на езическите светилища в Тракия и Дакия по данни от територията на днешна България (прил. 6). В нея е поставен значимият въпрос за края на езическите култови практики, проследен в

анализ на откритите в пространствата им артефакти с доловими дати, предимно монети и въпреки пъстрата картина и утвърденото мнение за времето на имп. Константин, авторът основателно допуска, че в много от тях свършекът е във времето на имп. Теодосий I, в самия край на IV век. Друга подобна статия е за монетните находки в светилищата от римска Тракия (прил. 7), за които авторът предполага, че са имали ритуална роля в оброчните практики в границите на теменоса. Друга сходна е за светилищата в Кабиле през римската епоха (прил. 9), тракийският град, в археологическото проучване на който И. Вълчев участва като член на колектива. В статията той е събрал наличните сведения и артефакти и е дискутирал вероятностите за култови средища в града. Но в нея той бележи едно ново начало, надявам се, към сакралните сгради и пространства в градска среда. Виждаме тази проблематика продължена и в неговата статия за градските храмове в двете Дакии през късноримската епоха (прил. 5), по-точно за времето на функциониране на езическите градски средища, подобна на написаното за разрушаването на езическите светилища в Тракия и Дакия (по-горе). Специално бих подчертал неговата студия за религиозния живот в Никополис ад Нестум и хинтерланда му през римската епоха (прил. 10), която е първи опит въз основа на писмени сведения, култови паметници и монети да се обобщи и осветли малкото, което е достигнало до нас от религиозните култове в тази част на Тракия. Такава е и студията за оброчните плочки на Тракийския конник от светилището при с. Крепост, Димитровградско (прил. 11), в археологическото проучване на което той участва. Въз основа на новооткрити оброчни релефи на конното божество Иван Вълчев локализира и дискутира едно ново светилище в Тракия с непосредствено продължение и в християнската епоха, което подчертава значението му за изучаване на религиозния живот в провинцията. Последна споменавам статия за монетно съкровище от IV век в Кабиле, открито при археологическите разкопки в древния град (прил. 8), с който нумизматичен принос той разширява научните си интереси и занимания.

Една немалка част от написаното е резултат от участието му в научни проекти (6 посочени) или представени като доклади на научни конференции (16), някои от тях международни и извън България. В тях той е участвал с дискусия върху проблеми на своите научни дирения, но една значителна част от тях предстоят да бъдат публикувани (5 предадени за печат). А за да допълня представата за него бих

акцентирал с цифри научната му дейност: 2 монографии, 17 студии и статии, 11 публикации в АОР за участия в археологически проучвания.

Посочените публикации очертават трайния интерес на Иван Вълчев към проблемите на Класическата археология. Направеният тук обзор на написаното от него го разкрива като целенасочен изследовател на религиозния живот и култове в тракийските земи през римската епоха. Подчертавам тази целеустременост в търсенето на изследователски предмет, което смятам за залог в изграждането му на стойностен изследовател, а ясно свидетелство за приносите на направеното са прес-тижните издания, в които неговите публикации присъстват, както и многобройните цитирания в научната книжнина, макар истинската проверка ще е времето, но се надявам, че написаното до днес и това, което очакваме от него утре, ще интригува научната колегия.

Написаното е на професионален език, ясен, четим и конкретен, което, освен с научните достойнства, бих посочил като отличителна черта на неговия стил, пък и характер. В текстовете не съм забелязал елементи на плагиатство, всъщност не съм и очаквал да откроя.

* * *

5. В заключение бих акцентирал върху научните достойнства и несъмнения принос на предложените за обсъждане в конкурса текстове. Оценявам ги като значим резултат от несъмнен научен потенциал и в автора им разпознавам изследовател със задълбочени интереси и знания за археология на култа, за класическата древност и за света на траките в Римската империя, учен, който познава материалните и духовни свидетелства на това минало, както и постигнатото от поколения изследователи във водещи научни центрове, но най-вече е прецизен към фактите и коректен в предлаганите реконструкции. А също и талантлив преподавател, който ще увлича бъдещи изследователи, което е основанието ми да гласувам положително за присъждането на гл. асист. д-р **Иван Димитров Вълчев** на академичната длъжност „*доцент*“.

10 октомври, 2022 г.

Костадин Рабаджиев